Vanalinna Hariduskolleegiumi Põhikool
VII t

Hanna Linda Korp

Kuidas käib keel kaasas kultuurimuutustega?

Emakeeleolümpiaadi loovtöö nooremas vanuseastmes

Juhendaja:
Krista Nõmmik

Tallinn 2006

Sissejuhatus

Üks eelmise sajandi kuulsamaid näitlejaid, lavastajaid ja teatripedagooge Voldemar Panso mainis oma kirjutises "Memoriam": „Kultuur - see on inimeste mälu". Kas ka keel? Kuidas on keel muutunud viimaste aastate, aastakümnete ja sajanditega? Kas sama palju kui kultuur – võrdluseks tuhandeid aastaid hiites toimetusi läbi viinud eestlaste eelkäijad ja tänapäeva poodlevad inimesed.

Mõned aastad tagasi toimus Helsingis soome-ugri rahvaste kongress. Soome president Tarja Halonen märkis festivali avakõnes, et kuna keel on alus, põhi, ühendav lüli, on igal inimesel õigus oma keelele ja kultuurile. Nõustun temaga sajaprotsendiliselt - Eestimaa on ju elav näide sellele väitele – üle kuuekümne aasta tagasi, kui idanaabrid meie maa okupeerisid, okupeerisid nad samahästi ka meie keele ja kultuuri – vene keel oli igal pool kohustuslik, venestamine kibekiire, kuid mille tõttu hoiti eesti keelt rohkem. Tegelikult oli vist see periood liiga lühike, et keel oleks saanud ära kaduda – ainult 50 aastat. Iseseisvuse saabumisega kaasnes ka keele muutumine - veneaegne raudne eesriie langes ja eesti keelt asusid mõjutama uued „väljamaakeelsed" väljendid. Vene ajast pärit sõnad (à la pakaa, tuusik, laadna jm) on siiamaani alles, aga nad kaovad tõenäoliselt koos nende rääkijatega.

Keele muutumine

Muutumine on elu osa, kõik ju muutub, ka keel. Kas see on halb või hea? Sellele küsimusele on raske vastata. Lühidalt öeldes - halb, sest liigne mõjutamine võrdub algse keele surmaga, hea, kuna keel tänu muutustele areneb. Kuigi me ei tea, mismoodi muinaseestlased suhtlesid, on sellest perioodist pärit sellal oluliseks peetud sõnu. Hea näide on Sampo ehk ilmapuu, mis on kujuteldav sammas maa ja taeva vahel, tipus põhjatäht. Küllap on sellest perioodist pärit teisigi ilma ja maaga seotud sõnu, ent aja jooksul on nad loomulikult muutunud.

Ristiusuga tulid Eestisse germaanlased, kes kehtestasid siin oma võimu. Kuna talupoeg alamsaksa keelt ei osanud, polnud tal võimalustki saada nö. kõrgema koha peale – kui oled talupoeg, siis jää ka selleks, parem kasvata lapsi ja hari põldu. Ristiusuga kaasnesid

ladinakeelsed jumalateenistused, millest lihtne talupoeg aru ei saanud – nii ei mõistnudki ta esialgu oma uut jumalat. Võib arvata, et suurem osa saksa laensõnu tulebki sellest perioodist, kuid ka hilisemast, Hansa liidu ajast, mil kauplemisega kaasnes ka teiste maade inimeste (ja keelte) Eestisse tulemine.

Keelemängud

Üks lugu Peter Bischeli raamatust „Ameerikat ei ole olemas“ räägib vanast mehest, kes igavuse pärast hakkas asju tähistavaid sõnu ümber vahetama. Esialgu võttis ta ette nimisõnad – nii sai lauast tool, toolist pilt, pildist äratuskell, äratuskellast vaip jne; hiljem aga juba läksid tegusõnadki käiku. Kuna mees oli oma pandud nimed lõpuks nii korralikult ära õppinud, et ta asjade õigeid nimesid enam ei mäletanud, ei saanud ta enam mitte kellegagi suhelda. Esialgu oli see naljakas, ent pärast läks too mees hulluks.

See lugu tuleb meelde, kui võrrelda soome ja eesti keelt – tihtilugu on sõna sama, kuid see, mida ta tähistab, teine. Näiteid – „ruumis“ tähendab laipa, „koristettu“ on kaunistatud, nendest sõnadest saab moodustada lause „ruumit on koristettu“ (eestlane saab aru, et ruumid on koristatud), kuid soome keeles tähendab see, et laibad on kaunistatud.

Võtame ilmakaared edel ja lõuna, mis soome keeles on vastupidise tähendusega. Sõna kampaa meenutab sõna „kamp“, naaberkeeles tähistab see hoopis juuksurit, „vene“ on laev (pööran tähelepanu sellele, et ka eesti keeles on venet nimetatud teatud tüüpi laevaks, nüüd on too sõna vähekasutatav, aga soome keeles on selle tähendus samaks jäänud). Hirss (teravili) tähendab soome keeles (hirsi) palki, sõna lasku aga „arve“. Siia sobivad veel näiteks huone ja talo; esimene tähistab tuba, mitte hoonet; teine aga maja.

Tundub, nagu oleks nende sõnadega keegi mänginud, nagu too vanamees eelmainitud loos. Sellist nähtust võib nimetada keelemänguks, mis siinkirjutajale pööraselt põnev paistab. Näiteks sõna *urod*, mis on poola keeles „ilus“, kuid vene keeles tähendab „värdi“. Huvitav, kust selline vahe on tulnud, millal ja miks ja kuidas see toimus?

Eufemismid

Huvitav on ka see, et vanasti muudeti tabusõna ebausu pärast mõneks teiseks sõnaks. Näiteks vanapaganat kutsuti ka sarvikuks, jumalat loojaks ja isaks, hunti susiks, hallivatimeheks jne. Vene keeles oli ebausk koguni nii tugev, et karu otsest vastet vene keeles enam ei mäletata –

ilmatuma aeg tagasi muutus päris karu *медведь'* iks, s.o „meevõtjaks“, mis on ilmselgelt eufemistliku maiguga sõna**.**

Suhtumine teistesse kultuuridesse

Jõudnud teistesse kultuuridesse suhtumise juurde, peaks märkima, et eestlased (ja ka muud rahvad) mõtlevad pahatihti, et hiina keel on selline keel, mida on väga raske rääkida. Inimeste arvamus tuleneb sellest, et esmapilgul tundub too kauge keel nagu pudikeel, aga kui asja sügavamalt uurida, saab teada, et hiina keele grammatika on kergem kui eesti keele oma, sest käändeid pole - kõik kõlab nagu *mina tegema, sina tegema* jne. Tulevikuvormiga on sama lugu, mis eesti keeles - seda lihtsalt pole. Minevikuvorme mõistetakse tegusõnale lisatud *le, guo* jm liidete abil.

Pea kõikide sõnade omadus- , tegu- ja nimisõnade vorm on sama, tollele eelnevaid ja järgnevaid sõnu vaadates saab kiiresti selgeks, millega antud juhul tegemist on. Hiina keele teevad raskeks tuhanded märgid, mille õppimine võtab aastaid.

Põhjus, miks inimesed kaugetst keeltest midagi ei tea, on väga lihtne – peamises infoallikas televiisoris pole just kuigi tihti filme, kus ei räägita inglise keelt. Tavainimene, kel pole perekonnas või tutvusringkonnas mõne päris võõra keele teadjat, ei oskagi võõrast keelest midagi muud arvata, kui et see on niikuinii keeruline.

LÕPETUSEKS

Huno Rätsep märkis oma artiklis „Eesti keel mäletab minevikku“ : **„Keele väga keerulises ja mitmetasandilises ehituses on talletatud seda keelt kõneleva rahva maailmanägemus, omapäraselt liigendatud maailmakaart, millele tuginedes toimub suhtlemine, informatsiooni edastamine ja säilitamine.“**

Selle Huno Rätsepa keerulise, kuid huvitava mõttega ma lõpetaksingi. Lahtimõtestamine jääb ilmselt järgmisteks aastateks.

Kasutatud materjal

1. **http://www.sirp.ee/2001/19.01.01/Sots/sots1-4.html**
2. **Huno Rätsep „Sõnaloo raamat“, Ilmamaa 2002**
3. **Eesti Raadio ja ETV keele ja kultuurisaated**